

Državni izpitni center

JESENSKI ROK

SOCIOLOGIJA

NAVODILA ZA OCENJEVANJE

Sreda, 31. avgust 2005

SPLOŠNA MATURA

IZPITNA POLA 1**ESEJSKA VPRAŠANJA (splošna ocenjevalna shema)**

-
- 0–5 ni razviden sociološki uvid v problem; navaja nekaj ugotovitev, dejstev, informacij, ki niti niso toliko pomembni za analizo, razlago ali razpravo o problemu;
-
- 6–9 delno opredeli problem; navaja nekaj dejstev, ugotovitev in informacij ter na njihovi osnovi delno že oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema;
-
- 10–13 opredeli problem; navaja dejstva, ugotovitve, informacije; na osnovi navedenih podatkov oblikuje sklepe, pomembne za analizo problema, in jih že delno argumentira;
-
- 14–17 jasno opredeli problem; navaja ugotovitve, dejstva, informacije; na njihovi osnovi oblikuje sklepe in jih argumentira glede na poznavanje sociološke problematike; v argumentacijo vključuje sociološko terminologijo in kaže poznavanje za analizo problema bistvenih socioloških teorij;
-
- 18–20 jasno opredeli problem; navaja podatke, informacije, dejstva; te med seboj povezuje, oblikuje sklepe in jih celovito argumentira; v argumentaciji izkazuje poznavanje sociološke terminologije in za analizo problema pogloblitnih teorij; ugotovitve širše povezuje; navaja tudi izvirne poglede na problematiko.
-

Ocenjevalec upošteva tudi jezikovno oblikovanost besedila. Če meni, da problem ni predstavljen jezikovno ustrezno, lahko zmanjša skupni seštevek za največ 5 točk.

IZPITNA POLA 1**DODATNA NAVODILA ZA OCENJEVANJE ESEJSKIH ODGOVOROV**

1. ***Predstavite jezik kot del kulture in kot družbeno institucijo ter razpravljajte o pomenu jezika pri oblikovanju nacionalne identitete. V odgovor lahko vključite konkretne primere.***

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20 točk) vključujejo v svoj odgovor naslednje elemente:

- opredelitev jezika kot najbogatejšega znakovnega sistema, ki omogoča komunikacijo med ljudmi, prenos kulturnih vsebin in njihovo ohranjanje v obliki kulturne dediščine;
- vlogo jezika v oblikovanju, reprodukciji in spreminjanju kulture;
- definicijo jezika kot družbene institucije, ki družbo konstituira, stabilizira, ohranja;
- pojasnjevanje vloge jezika pri konstituiranju in ohranjanju nacionalne identitete.

Pri ocenjevanju sicer upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

2. ***Pojasnite pojme družbena moč, oblast in legitimnost ter analizirajte v viru opisani primer z vidika konfliktne teorije družbene moči in države.***

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20 točk) v odgovoru:

- opredelijo pojme **družbena moč, oblast in legitimnost**;
- ugotovijo, da je razpad legitimnosti pogosto povezan – kakor kaže vir – s **konflikti in uporabo prisile**;
- predstavijo konfliktno teorijo o vlogi države in uporabi prisile kot sredstvu za zaščito interesov manjšine.

Pri ocenjevanju upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

3. ***Razpravljajte o problematiki rodnosti v modernih družbah.***

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20 točk) vključujejo v svoj odgovor naslednje elemente:

- ugotovitve o **obnavljanju prebivalstva** v modernih družbah;
- ugotovitve o **padanju rodnosti**, ki se nadaljuje tudi po končanem demografskem prehodu;
- ugotovitve o okoliščinah, ki vplivajo na rodnost;
- **spremembe** na področju **dela in zaposlovanja** (v povezavi z industrializacijo), s čimer je večje število otrok postalo neracionalno;
- **protislovja med družino in ekonomijo**;
- **zaposlovanje žensk**, hkrati pa njihov **neenakopravni** položaj doma in na delovnem mestu;
- možnosti učinkovitega **nadzorovanja** rojstev (kontracepcija)
- itd.

Kandidati/kandidatke lahko v odgovor vključijo tudi manj »elementov« in dobijo najvišje število točk, če so vključene elemente dovolj obsežno in celovito analizirali. V obeh primerih upoštevamo tudi splošno ocenjevalno shemo.

4. **Razpravljajte o sekularizaciji družbe in revitalizaciji religij kot dveh vidikih modernizacijskih procesov.**

Kandidati/kandidatke za najvišje število točk (18–20 točk) vključujejo v svoj odgovor naslednje elemente:

- pojasnijo **sociološko** razumevanje **modernizacijskih** procesov;
- opredelijo in predstavijo **različne vidike sekularizacije družbe** (zmanjšan vpliv religije v politiki, gospodarstvu, kulturi; ločenost države in cerkve; zmanjševanje obiska verskih obredov, zmanjševanje števila vernikov, pluralnost religij v družbi, prilagajanje verskih institucij novim zahtevam družbe itd.);
- opredelijo hkratne procese **revitalizacije religioznosti** v modernih družbah (individualizacija religioznosti, nova religiozna gibanja, procesi vračanja religioznosti v postsocialistične družbe, verski fundamentalizem itd.).

Pri ocenjevanju sicer upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

5. **Razpravljajte o formalnem in neformalnem delu moških in žensk v modernih družbah.**

Kandidati/kandidatke morajo za najvišje število točk (18–20 točk) vključiti v odgovor naslednje elemente:

- **sociološko opredelitev dela,**
- opredelitev **formalnega** in **neformalnega** dela,
- **spremenjen odnos** do formalnega dela v modernih družbah,
- **razlike v spolni strukturi** pri opravljanju formalnega in neformalnega dela,
- **spolno segmentacijo** oziroma **segregacijo** na področju formalnega dela,
- **razlike v dohodkih** na področju formalnega dela
- itd.

Pri ocenjevanju sicer upoštevamo splošno ocenjevalno shemo.

IZPITNA POLA 2

1. ODKLONSKOST IN DRUŽBENI NADZOR

1. *Opreделите odklonsko ravnanje. (1 točka)*

Odklonsko ravnanje je vsako ravnanje, delovanje, ki **krši družbene norme** in tako odstopa od pričakovanj neke družbe ali družbene skupine (1 točka).

2. *Pojasnite, zakaj so v viru A opisana znanstvena odkritja v svojem času veljala za odklonska. (1,5 točke)*

Znanstvena odkritja so veljala za odklonska zato, ker so pomenila **odklon od prevladujočih pogledov**, rušila so dotedanje poglede na svet in oblikovala novo miselno podobo sveta (1,5 točke).

3. *Primerjajte odnos do znanstvenih odkritij in sankcije zanja v predmodernih in modernih družbah. (3 točke)*

V predmodernih družbah so takšna ravnanja pojmovali kot družbeno **nesprejemljiva in nezaželena**, znanstveniki so bili pogosto **negativno sankcionirani** (1,5 točke), v modernih družbah so znanstvena odkritja **zaželena**, moderne družbe vzpodbujajo znanstvena odkritja in jih tudi **pozitivno sankcionirajo** (1,5 točke).

4. *Pojasnite razliko v razlagi vzrokov za odklonsko ravnanje med teorijama R. Mertona in A. Cohena. Pomagajte si z virom B. (4 točke)*

Po R. Mertonu je glavni razlog za odklonsko ravnanje **strukturna napetost** (1 točka); gre za neuskklajenost med vrednoto uspeha in možnostmi, da bi to vrednoto dosegli po legalni poti, zato nastopi stanje **anomije** (1 točka).

Po A. Cohenu je vzrok za odklonskost v **statusni frustraciji** (1 točka); ker zlasti mladi fantje družbeno želenih ciljev ne morejo doseči po legalni poti, te cilje zavržejo in oblikujejo **odklonsko subkulturo** (1 točka).

5. *Navedite modele odklonskega ravnanja, ki po teoriji R. Mertona predstavljajo prilagoditev (adaptacijo) strukturni napetosti, in en model kratko razložite. (3 točke)*

Modeli odklonskega ravnanja so **inovatorstvo** (0,5 točke), **ritualizem** (0,5 točke), **uporništvo** (0,5 točke), **ubežništvo** (0,5 točke).

Kandidati/kandidatke dobijo za kratko pojasnitev enega od modelov še 1 točko.

6. *Katera teoretska perspektiva zanika nevtralnost zakona in kako to pojasni? (3 točke)*

Nevtralnost zakona zanika **konfliktna teorija** (1 točka). Norme, zlasti pravne, postavljajo tisti, ki imajo **družbeno moč**, ti lahko po formalnih poteh, prek zakonodajnih organov (1 točka), pa tudi prek neformalnih poti (lobiranje) vplivajo na oblikovanje zakonov (1 točka).

7. Na katere vidike odklonskosti še opozarja teoretska perspektiva, ki ste jo prepoznali v odgovoru na 6. vprašanje? Navedite in kratko pojasnite en vidik. (2 točki)

Ta teorija opozarja:

- na **selektivno uporabo zakona**,
- da je večji **formalni nadzor** nad nižjimi družbenimi sloji,
- na razliko v kriminalu **višjih in nižjih družbenih slojev**,
- na kriminal **belih ovratnikov**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo in pojasnitev enega od zgoraj naštetih vidikov 2 točki oziroma ustrezno manj za pomanjkljivo predstavitev.

2. SPOL IN SPOLNA RAZLIKA

1. *Ob upoštevanju vira A utemeljite razlikovanje med biološkim in družbenim spolom. (3 točke)*

Biološki spol: gre za razliko v kromosomih, hormonih ter primarnih in sekundarnih spolnih znakih (1 točka).

Družbeni spol: pomeni mesto v družbeni strukturi glede na biološki spol, spolno specifične družbene vloge in lastnosti (1 točka).

Utemeljitev razlike: biološki spol je »**pripisan**«, družbeni pa **pridobljen** s socializacijo (1 točka).

2. *Nekateri avtorji (npr. L. Tiger in R. Fox) trdijo, da družbene razlike med spoloma določa biogramatika, tj. gensko določeni program, ki moške in ženske usmerja v različne družbene vloge. Kako je mogoče s sociološkega vidika kritizirati to trditev? (3 točke)*

Spolne vloge in odnosi so v **različnih kulturah različno opredeljeni**, zato lahko sklepamo, da niso posledica biološkega programa (1,5 točke).

Antropološke študije kažejo, da zaradi rojevanja otrok ženske niso vedno vezane na dom in da – četudi so moški v povprečju telesno močnejši – v nekaterih družbah ženske opravljajo enaka ali težja dela kakor moški (1,5 točke).

3. *Po mnenju T. Parsonsa je za spolno delitev dela v družini značilna delitev na instrumentalne in ekspresivne vloge. Pojasnite razliko med obema vrstama vlog. (2 točki)*

Instrumentalno vlogo opravlja **moški** (0,5 točke), torej je primarno **hranilec** družine (0,5 točke); ekspresivno vlogo opravlja **ženska** (0,5 točke), z razumevanjem in ljubeznijo sprošča **napetost** v družini (0,5 točke).

4. *Ob upoštevanju vira B pojasnite pglavlitne družbene vzroke za moško agresivnost. (2 točki)*

Moška agresivnost je povezana z vrednotami, ki izhajajo iz **kulturnega okolja** in se prenašajo s **socializacijo** (1 točka), v procesih socializacije so poudarjene »moške« lastnosti, pri tem imajo pomembno vlogo **šola, družina, množični mediji, igrače** itd. (1 točka).

5. *Engelsov prikaz (vir C) družbenega položaja žensk se nanaša na kapitalistične družbe 19. stoletja. V katerih pogledih se današnji položaj žensk razlikuje od njihovega položaja pred več kakor sto leti? (4 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko navajajo naslednje spremembe oziroma razlike:

- delež **zaposlenih** žensk se je močno **povečal**,
- povečal se je tudi njihov **politični vpliv** (volilna pravica, gibanja za ženske pravice),
- **spremenile so se vrednote**, ki urejajo odnose med spoloma,
- večja **dostopnost do izobraževanja**,
- večja **reproduktivna svoboda** žensk,
- **pravna enakost**
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo 4 točke, če v odgovor vključijo štiri razlike, prav tako dobijo 4 točke, če navedejo in ustrezno pojasnijo dve.

6. *Pojasnite pojem seksizem. (1,5 točke)*

Pomeni prepričanje, da je en spol, praviloma moški, **več vreden** od drugega, ženskega; spolna diskriminacija (1,5 točke).

7. *Na spreminjanje položaja žensk je močno vplival feminizem. Kaj običajno označujemo z izrazom feminizem? (2 točki)*

Je **ideologija in družbeno gibanje**, ki poudarja, da so ženske v **podrejenem** položaju; zahteva družbeno **enakost žensk**; predpostavlja, da neenakosti med spoloma **niso biološko določene** in da je neenakost med spoloma mogoče **odpraviti** (2 točki za odgovor, ki ustrezno vključuje štiri od omenjenih elementov).

3. DRUŽBENA STRUKTURA / STRUKTURIRANJE DRUŽBENOSTI

1. *V katero vrsto družbenih odnosov glede na obliko/formo bi uvrstili odnose prevladujočega družbenega okolja do gejev in lezbijk (vir A) ter do Romov (vir B)? (1 točka)*

Disjunktivni odnosi/odnosi **oddaljevanja**, tudi **razdruževalni** odnosi (1 točka).

2. *Katere oblike odnosov sodijo v vrsto družbenih odnosov, ki ste jih prepoznali v viru B? Navedite jih. (1,5 točke)*

Tekmovanje, nasprotovanje, konflikt.

Kandidati/kandidatke dobijo za vsako pravilno navedbo 0,5 točke, skupaj največ 1,5 točke.

3. *Opišite dve izmed navedenih oblik družbenih odnosov in opredelite razliko med njima. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke za opis vsake oblike disjunktivnih odnosov dobijo po 1 točko, skupaj največ 2 točki, za **eksplicitno ugotovitev razlik** med dvema izbranimi dobijo še 1 točko (npr.: razlika med nasprotovanjem in konfliktom je v stopnji zaostrenosti odnosov, razlika med tekmovanjem in nasprotovanjem ali konfliktom je v bolj ali manj jasno izoblikovanih pravilih, ki jih morajo spoštovati tekmovalci, itd.).

4. *Predstavite še dva sorodna primera v virih predstavljenih družbenih odnosov v sodobnih družbah. (3 točke)*

Kandidati/kandidatke lahko predstavljajo primere **medrasnih, medetničnih, medverskih** ipd. nasprotnih ali konfliktnih odnosov. Za vsak ustrezno predstavljen primer (navedbo in kratek opis, iz katerega je razvidna utemeljitev, za kakšne odnose gre) dobijo po 1,5 točke, skupaj največ 3 točke. Za delno ustrezen odgovor se število točk ustrezno zmanjša.

5. *Opredelite pojem družbene skupine in navedite njene temeljne povezovalne elemente. (3 točke)*

Družbeno skupino tvorita najmanj dva, večinoma pa več posameznikov, ki so med seboj povezani (1 točka). Povezovalni elementi so: **skupni cilji, skupne dejavnosti, občutek pripadnosti/identiteta, skupne vrednote, norme** itd. Za vsak ustrezno naveden element kohezivnosti dobijo kandidati/kandidatke 0,5 točke, skupaj največ 2 točki.

6. *Pojasnite razliko med družbenimi skupinami in družbenimi kategorijami. (3 točke)*

Družbene kategorije niso družbene skupine, ker jim **manjkajo povezovalni elementi**, ki družijo člane skupin, ali pa **je povezanost bolj šibka** (nimajo skupnih ciljev, dejavnosti, ni izražene identitete, ni skupnih vrednot in norm itd.) (2 točki); za razliko od skupin **so kategorije statistični vidik družbene strukture** (1 točka).

7. *Razvrstite Rome v družbene skupine ali v družbene kategorije in svojo razvrstitev utemeljite. Pomagajte si lahko z viroma B in C. (3 točke)*

Romi so **družbena skupina** (1 točka), konkretno etnična skupina. Kot utemeljitev šteje navajanje tistih značilnosti romske etnične skupnosti, ki so hkrati splošne značilnosti družbenih skupin (skupna kultura, etnična identiteta, etnična zavest itd.).

Kandidati/kandidatke dobijo za ustrezno utemeljitev 2 točki. Utemeljitev mora vsebovati vsaj dve značilnosti družbenih skupin, ki so hkrati lastnosti Romov.

4. EKOLOGIJA

1. *Opredelite pojma ekosfera in sociotehnosfera. (2 točki)*

Ekosfera je **naravno okolje**, deluje po lastnih zakonitostih, tudi človek je del tega okolja in od njega na različne načine odvisen (1 točka).

Sociotehnosfera je s **človekovo dejavnostjo ustvarjen umetni svet** (kulturni ekosistem, materialni objekti, stavbe itd.) (1 točka).

2. *Pojasnite, zakaj med ekosfero in sociotehnosfero nastaja konflikt. Pomagajte si z virom A. (3 točke)*

Konflikt je posledica tega, da sistema delujeta **po različnih načelih** (1 točka):

- ekosistem deluje **ciklično**, krožno (ni odpadkov) in **konservativno**, počasne spremembe, evolucija (1 točka),
- sociotehnosfera deluje po **linearnem načelu**, vsi proizvodi in procesi se na koncu iztečejo v odpadke, gre za **hitre spremembe, rast** (1 točka).

3. *Imenujte strokovno študijo, ki je v 20. stoletju prva resno opozorila na različne vidike ekološke krize. (1 točka)*

Meje rasti (1 točka).

4. *Navedite in kratko pojasnite dve ugotovitvi iz te študije. (4 točke)*

Kandidati/kandidatke navedejo in kratko pojasnijo dve izmed naslednjih ugotovitev:

- prehitra rast prebivalstva,
- stopnjevanje gospodarske rasti,
- pretirana uporaba naravnih virov,
- onesnaževanje okolja,
- nevarnost nesreč
- itd.

Kandidati/kandidatke dobijo za navedbo ugotovitve iz študije 1 točko, skupaj največ 2 točki, za kratko pojasnitev vsake navedbe pa še po 1 točko, skupaj največ 2 točki.

5. *Zakaj je industrijski način proizvodnje temeljni vzrok sedanje ekološke krize? Kratko pojasnite. (2,5 točke)*

Industrializacija je vezana na **eksponencialno rast**, ki povzroča pretirano izkoriščanje **neobnovljivih virov**, zaradi nenehne **razširjene reprodukcije** in pospešene **rasti prebivalstva**. Kandidati/kandidatke za 2,5 točke v odgovor vključijo dva elementa in ju smiselno povežejo.

6. *Preberite vir B ter ugotovite in kratko pojasnite koncept reševanja ekološke krize, ki je predstavljen v viru. (3 točke)*

Gre za model »stacionarne ravnovesne ekonomije« ali obstojne družbe (1 točka), ki ugotavlja, da nobena trajna rast ni mogoča, gre za prehod od rasti k ravnovesju, človek se bo moral omejiti v svojih potrebah, nadomestiti neobnovljive vire energije z obnovljivimi itd. (2 točki).

7. *Navedite in kratko pojasnite dva ukrepa modernih industrijskih držav za ublažitev posledic ekološke krize. (Vir C) (2 točki)*

Kandidati/kandidatke lahko navedejo in kratko pojasnijo dva od naslednjih ukrepov:

- uvajanje čistilnih naprav,
- ločeno zbiranje odpadkov in ponovna predelava (reciklaža) posameznih odpadkov,
- omejevanje uporabe (kemičnih) gnojil v kmetijstvu,
- skrb za čisto podtalnico
- itd.

Za eno pravilno navedbo in kratko pojasnitev dobijo po 1 točko, skupaj največ 2 točki.